

SKYRYBŲ POVEIKIO VAIKUI PROBLEMA PSICHOLOGIJOJE

M. Dovydaitytė

Skirybų problema

Skirybos – tai bandymas išspręsti nelaimingos šeimos problemas, tačiau dauguma besiskiriančių tėvų ir jų vaikai vertina skirybas kaip ypač sukrečiančią įvykį [14; 15]. Gyvenimo įvykių, darančių didžiausią poveikį sveikatai, skalėje skirybos ir atsiskyrimas nurodomi atitinkamai kaip antras ir trečias pagal svarbą; pirmasis – sutuoktinio mirtis [4]. Tėvų skirybos skiriasi nuo kitų stresų, kuriuos patiria vaikai, mažiausiai dviem aspektais; tai yra procesas, o ne diskretiškas įvykis ir tai yra bent jau vieno iš tėvų laisvo pasirinkimo rezultatas [15]. Šio fakto vaikai dažniausiai nesupranta ir kaltina tėvus arba save dėl įvykusios nelaimės. Tokie vaikai ilgai jaučia sunkias skirybų pasekmes.

Literatūroje aprašomi skirybų proceso etapai [17]. Kol tėvai gyvena kartu, vaikai gali nejausti krizės dėl tėvų problemų. Tuoj po atiskyrimo – skausmingas, sunkus skirybų etapas. Jis trunka nuo to momento, kai šeima nutaria skirtis iki maždaug dvejų metų po skirybų. Vaikai susiduria su tėvų elgesio problemomis, tėvų – vaikų santykiai sutrinka, kyla disciplinos problemos. Trečdalis šeimų po skirybų mažiausiai dar penkerius metus patiria įvairių sunkumų. Tyrimai rodo, jog tai sunkiausiai prisitaikančių prie skirybų žmonių grupė [15]. Vaikams šiuo etapu sunkiausi du dalykai: žinia apie skirybas ir vieno iš tėvų (dažniausiai tėvo) išvykimas [14].

Pasikeitimų laikotarpis – antroji skirybų stadija. Pasikeitimai šiuo laikotarpiu labiau kontroliuojami, vaikai jaučiasi labiau įtraukti į sprendimų priėmimo procesą. Tačiau pasikeitimų laikotarpiu vaikai gali būti dar nestabilesni [14]. Jie turi priprasti prie naujai besiklostančių tėvų santykių, prie naujų draugų, dažnai naujų tėvų partnerių. Vaikai rūpinasi išėjusiuoju tėvu ir santykių su juo palaikymu. Šeimo-

se, kuriose tebevyksta kivirčiai, šis etapas susiklosto kitaip, situacija namuose negerėja, pozityvių pasikeitimų gali ir nebūti.

Paskutinis etapas – po skyrybų, kai nusistovi sąlyginis stabilumas. Šeimai ima vadovauti vienas iš tėvų, gali atsirasti patėvis – pamotė.

Keletu aspektų vaiko patyrimas per skyrybas gali būti palygintas su tėvų praradimu (mirtis, nelaimingi atsitikimai) [15]: ir vienas, ir kitas patyrimas sužlugdo artimus šeimos santykius, susilpnėja iš šeimos gaunama apsauga, pažeidžiamesnė tampa šeimos struktūra, prasideda krizės ir pusiausvyros praradimo etapas, prasideda ilgai trukusių pasikeitimų grandinė, paliečianti įvairias šeimos gyvenimo sferas.

Todėl kai kurie autoriai [13] vaiko reakcijas į skyrybų procesą siūlo analizuoti kaip artimųjų netekimo procesą, aprašytą Kübler – Ross modelyje. Kübler – Ross skiria tokius vaiko reakcijų etapus:

1) **Neigimo.** Vaikas sąmoningai ar sąmoningai nepriima objektyvios skyrybų realybės ir kuria fantazijų pasaulį.

2) **Pykčio.** Prasideda pastangos kovoti su problema. Skyrybų metu pyktis gali būti nukreiptas į brolius, seseris ar bendraamžius. Pyktis gali būti ušlopintas, išstumtas, gali pasireikšti gynybos – introjeksija, projekcija, – gali būti depresijos simptomų.

3) **Derybų.** Kai neigimas ir pyktis neproduktyvūs, vaikai gali pereiti į derybų stadiją.

4) **Depresijos.** Depresija gali kilti tada, kai vaikai supranta, jog jie negali kontroliuoti ar kaip nors paveikti situacijos, kylančių konfliktų. Vaikai liūdi, jaučia nevilgtį, bejėgiškumą.

5) **Priėmimo.** Šiuo etapu vaikai supranta, kad skyrybos yra realybė.

Horrman ir Froiland (1977, cit. pg. 13), terapiniu požiūriu analizuodami skyrybas, siūlo įvesti šeštąją – augimo stadiją. Šiuo etapu taikoma išsiskyrusių tėvų vaikų terapija.

Skyrybų situacija paprastai sukelia stiprų stresą, ir vaiko reakcija į skyrybas gali būti analizuota kaip streso įveikimo procesą. Tačiau specifiska tai, kad skyrybų metų vaiką veikia daugybė stresorių ir poveikis didesnis. (Rutter, 1980, cit. pg. 7). Tėvų skyrybos – tai ne tik konfliktai, bet ir vieno iš tėvų išėjimas, pablogėjusios materialinės sąlygos, pasikeitęs auklėjimo stilius. Dauguma autorių, tyrinėjusių streso

įveikimą, nurodo tokius svarbius skyrybų metu veikiančius faktorius: vaiko lytis, amžius, branda, tėvų finansinė padėtis, vaiko santykiai su artimiausiais žmonėmis, vaiko sugebėjimas prisitaikyti ir įveikti stresą, galima pagalba vaikui ir tėvų santykiai po skyrybų.

Skyrybų poveikis ir vaiko amžius

Tai gana plačiai tyrinėjamas klausimas. Wallerstein [14; 17; 15] tyrimų duomenimis, mažesniems vaikams sunkiau suvokti skyrybas, tėvų mokyvius, jausmus ir jų pačių vaidmenį skyrybų procese. Todėl jie gali kaltinti save, bijo prarasti abu tėvus, fantazuoja apie šeimos susijungimą. Tai lemia kognityvinės ir socialinės vaiko kompetencijos ribotumas, priklausomybė nuo tėvų. Jaunesnieji patirtas skyrybas užmiršta greičiau, ir praėjus dešimčiai metų vaikas jau nebeprisimena konfliktų, savo baimių ir kančios, tačiau maždaug trečdalis vaikų vis dėlto jaučia pyktį atitolus tėvams ir gali jaustis prislėgti 5–10 metų po skyrybų.

Atlikus longitudinius tyrimus, Wallerstein [14] aprašė tokias skirtingo amžiaus vaikų reakcijas į skyrybas: 2–5 metų vaikai į skyrybas reaguoja regresu. Dažnai sutrinka miegas, būna pykčio priepuolių, jaučiamas atsiskyrimo nerimas, prarandama kontrolė, didesnis būna tėvų dėmesio poreikis. Šio amžiaus vaikai jaučiasi atsakingi už tėvų skyrybas ir bijo prarasti abu tėvus. 5,5–8 metų vaikai reaguoja depresiškai, atvirai liūdi. Jie bijo, kad jų neatstumtų išėjęs iš namų tėvas. Dėl to nukentčia mokymasis, santykiai su kitais vaikais, gali atsirasti fobijų.

9–12 metų vaikai pyksta ant vieno iš tėvų ar abiejų tėvų. Jų pyktį kursto poreikis vertinti dalykus „gerai“ arba „blogai“. Jie jaučiasi nuskrūsti, gali pykti ant skyrybų iniciatoriaus arba ant to, kuris leido vienam iš tėvų išeiti. Pasinėrę į skyrybų įvykius, vaikai gali blogiau mokytis, mokykloje juos apibūdina kaip svajotojus arba pernelyg aktyvius. Kalter ir Plunket [8] teigia, kad trečdalis šio amžiaus vaikų tiki, kad jie yra skyrybų priežastis.

Paaugliai skyrybų metu praranda labai jiems svarbią namų paramą. Todėl jie jaučiasi nesaugūs, vieniši, depresiški, tai pasireiškia nesėkmėmis mokykloje, kriminaliniu elgesiu, seksualiniu palaidumu. Tačiau paauglystėje yra ir didesnė galimybė suprasti savo tėvus, vadi-

nasi, įveikti skyrybų sukeltus sunkumus. Paaugliai geriau supranta atsakomybę, geriau įveikia stresą ir ekonominius pasikeitimus, naujus vaidmenis šeimoje. Jie gali „greičiau bręsti“ (Weiss, 1979, cit. pg. 7), kai supranta didesnę atsakomybę. Tačiau dauguma nusišalina nuo šeimos [7]. Jei jie įsitraukia į socialiai palankią aplinką, tai padeda adaptuotis. Blogesnės pasekmės, jei grupė asociali.

Oppawsky [12; 13], tyrinėjusi skyrybų poveikį vaikams Vokietijoje, pateikia tokius įvairaus amžiaus vaikų reakcijų į skyrybas duomenis (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Reakcija į tėvų skyrybas skirtingo amžiaus vaikų grupėse

Gimimas – 1 metai

- nespecifinis distresas
- jaudrumas
- verksmingumo padidėjimas
- didesnis fizinio kontakto poreikis
- stiprus atsiskyrimo nerimas
- užsispyrimas

1–3 metai

- difuziškas distresas
- „prisikabinęs“ elgesys
- matomas artimumo ir fizinio lietimo poreikis
- ieško ir kviečia nesantį iš tėvų
- atrenkamasis mutizmas
- Erlkönings sindromė (fobinio tipo košmarai)
- veido tikai

3–6 metai

- vėliau pripranta prie puoduko
- pakartotini sunkumai pratinant prie puoduko
- enurezė
- dažnesnis nykščio čiulpimas
- jaudrumas
- didesnis artimumo ir fizinio kontakto poreikis
- atsiskyrimo nerimas
- verksmo padažnėjimas
- baimės reakcijų didėjimas
- dažnesnis agresyvus elgesys

troškimas matyti, kvietimas, ieškojimas nesančio iš tėvų
žaidžiant ir vertinant (projekciniais testais) – agresijos, liūdesio ir mirties bei
emocinio atstumo temos.

6–12 metų

nevilties, bejėgiškumo, liūdesio jausmai, depresija, pyktis
rodomas ar slaptas noras, kad šeima susijungtų
„šeimos“ ilgesys
agresijos didėjimas
agresijos ir pykčio projekcija
blogos mintys
blogi sapnai, kai kurie laimingos šeimos sapnai
padažnėjęs atviras ar slaptas verksmas
jausmas, kad nesi mylimas, esi nemylimas
ištikimybės saitai
emocinis ir fizinis atitolimas nuo situacijos
klaidingų vaidmenų priėmimas
bendraamžių iš išsiskyrusių šeimų paguodos ieškojimas
prastesnis mokymasis, nervingumas, koncentracijos stoka
bejėgiškumo jausmas skyrybų metu
negali suprasti lankymo apribojimų
sunkumai mokantis tualetu įgūdžių, enurezė
nagų graužimas
sustiprėja agresija broliui ar seseriai
pykčio slopinimas arba neapykantos jausmai abiemis tėvams
gedėjimo ženklai/gedėjimas

12–18 metų

liūdesys, slaptas verksmas
atviras pyktis ant tėvų, atsisakant ir atstumiant tėvus
išcentriniai atsiskyrimo paternai
įcentriniai elgesio paternai
ištikimybės ryšiai
stiprūs šeimos disfunkcijos supratimo paternai
emocinis ir fizinis atitolimas nuo situacijos
deprivacijos suvokimas: jausmas, kad esi išplėštas iš
vaikystės; jausmas, kad esi pamestas,
ieškojimas paguodos iš draugų, kurių šeimos išsiskyrusios
jausmas, kad nesi mylimas, esi nemylimas
prastesni pažymiai
pyktis

atviras ir slaptas noras, kad šeima vėl susijungtų. „šeimos“ ilgėjimasis
 negali suprasti lankymo teisių apribojimų
 imasi netinkamo vaidmens
 emociškai intensyvi situacija neleidžia suprasti atsiskyrimo, ir skyrybų
 gedėjimas
 padidėjęs pavydas broliams ir seserims
 „užsidega“, kai žavimasi broliais ar seserimis
 seksualinis acting out
 tikai
 enurezės
 blogi sapnai

Kai kurių autorių nuomonė apie tėvų skyrybų poveikį įvairaus amžiaus vaikams skiriasi, tačiau yra daugumai bendra tendencija – teigiama, jog stipresnis negatyvus poveikis būna mažesniems vaikams.

Tėvų skyrybos ir vaiko lytis

Remiantis teoriniais modeliais, nustatyta, kad tėvo išėjimas (dažniausia skyrybų pasekmė) turi didelį poveikį berniukams. Hetherington [1; 6; 7] tyrimai patvirtino šią prielaidą. Po skyrybų berniukams būdingi dažnesni ir ilgiau trunkantys elgesio sutrikimai negu mergaitėms. Berniukų, augančių be tėvo, elgesys mažiau vyriškas [3] arba svyruojantis tarp dviejų kraštutinumų – agresyvumo ir priklausomybės (Lynn & Sawrey, 1959; [3]). Be to, po tėvų skyrybų susilpnėja berniukų savikontrolė, padidėja impulsyvumas.

Yra tyrimų, liudijančių apie blogesnę tokių berniukų intelektualų funkcionavimą, mokymosi sunkumus [3]. Tačiau kai kurie tyrimai tokio skyrybų poveikio berniukams nepatvirtina [1].

Je, berniukams budingesni elgesio sutrikimai po tėvų skyrybų, tai mergaitėms – internalizuotos problemos, depresija, nerimas [7; 6]. Mergaičių, gyvenančių su mamom, socialinio prisitaikymo sunkumai išnyksta praėjus 2–3 metams po skyrybų, tačiau gali pasireikšti paauglystėje heteroseksualinių santykių problemomis [7].

Nors nėra visiškai aiški šių skirtumų priežastis, tačiau Hetherington pateikė tokias hipotezes: berniukus turinčios šeimos 9% mažiau skiriasi, kadangi tėvai labiau prisirišę prie sūnų arba motinos nenori auginti sūnų vienos.

Vadinasi, net ir konfliktuojanti šeima ilgiau gyvena kartu, ir berniukai yra matę daugiau konfliktų. Be to, berniukai šeimos nesutarius vertina labiau neigiamai negu mergaitės (Epstein, Finnegan & Gythell, 1979, [7]). Berniukai į stresą reaguoja labiau išoriškai, mažiau atskleidžia jausmus, todėl juos mažiau užjaučia tėvai, kiti suaugusieji, bendraamžiai.

Skyrybų poveikį berniukams ir mergaitėms sunku palyginti dėl skirtingo poveikio pobūdžio. Be to, sunkumai berniukams gali pasireikšti skirtingais amžiaus tarpsniais nei mergaitėms.

Retrospektyvinis skyrybų poveikio tyrimas

Norėdami suprasti skyrybų poveikį vaikui, pasirinkome retrospektyvinę apklausą. Pusiaus struktūruotu interviu apklausėme 14 suaugusių psichiškai sveikų žmonių¹. Iš jų 10 moterų ir 4 vyrus, nuo 17 iki 40 metų. Jų tėvai išsiskyrė, kai jiems buvo nuo 1 iki 12 metų. Siekėme išsiaiškinti, kiek vaikystėje patyrę tėvų skyrybas žmonės jaučia jų poveikį tolesniam savo gyvenimui.

Interviu pagrindą sudaro 6 klausimai apie jausmus skyrybų situacijos metu, jų dinamiką, galimą skyrybų poveikį, tarpusavio santykių pasikeitimus, sveikatą, elgesį, socialinį funkcionavimą bei gautą ir galimą pagalbą skyrybų metu.

Nedarydami didesnių apibendrinimų, stengėmės įsigilinti į individualią žmogaus situaciją ir jos vertinimus ir apčiuopti skyrybų sukeltas problemas vaikui. Remdamiesi apklausos duomenimis, bandėme suformuluoti hipotezes ir uždavinius tolimesniems tyrimams.

Kaip ir nurodoma literatūroje, mūsų tyrime išryškėjo tai, kad skyrybos gali būti būdas išspręsti suirusios šeimos problemas, atskleisti naujas vaiko vystymosi galimybes. Penkios moterys iš visų apklaustųjų žmonių (tai yra 35,7% tiriamųjų) apibūdino tėvų skyrybų situaciją kaip emociškai neutralią. Visos iki skyrybų nuolat bijodavo tėvo („tėvas gėrė“, „grubus, mušdavo“, „nekenčiau tėvo“), ir ta baimė po skyrybų sumažėjo. Išnykus baimei, vaiko padėtis pagerėja, tačiau skyrybos nevertinamos teigiamai, nors nevertinamos ir neigiamai. Visi šie

---

¹ Dėkojame kolegei Ritai Vasiliauskienei, atlikusiai panašią apklausą ir leidusiai pasinaudoti kai kuriais rezultatais.

žmonės jaučia buvusios nedarnios šeimos, bet ne skyrybų poveikį tolesniam savo gyvenimui.

Skyrybų poveikio nejaučia arba mažai jaučia ir tie žmonės, kuriems tėvų skyrybų metu buvo nuo 1 iki 3 metų. Jie neprisimena skyrybų ir ankstesnio gyvenimo. Tiesa, augdami jie patiria įvairių psichologinių sunkumų. Berniukai, gyvenę tik su mama, minėjo identifikacijos problemas, mergaitės – sunkumus bendraujant su priešingos lyties asmenimis. Tačiau šių problemų jie tiesiogiai nesiejo su tėvų skyrybomis.

Didžiausią skyrybų poveikį jaučia tie žmonės, kurie prisimena tėvų skyrybas. Tuo metu jiems buvo nuo 3 iki 12 metų. Dramatiškai išgyvenamos skyrybos tada, kai vaikas suvokė situaciją iki skyrybų kaip stabilią, buvo prisirišęs prie abiejų tėvų, kai skyrybos netikėtos. Tačiau net ir šeimoje, kur vyko smarkūs konfliktai, skyrybos gali būti skausmingos vaikui.

Romas, 40 metų. Jam buvo 7 metai, kai tėvai išsiskyrė.

„Namuose skraidė lygintuvai, bet aš galvojau, kad taip ir turi būti. Labai sielojaisi, kai tėvas išėjo“.

Vaikų jausmai skyrybų metu ir po skyrybų labai individualūs: gėda (3 žm.), gaila tėvų (3 žm.), pavydas kitiems (1 žm.), „su manim negerai“ (1 žm.), liūdesys (1 žm.), ilgesys, pesimizmas, skausmas dėl buvusių giminių praradimo, pažeminimas dėl užuojautos (1 žm.). Malonių akimirklų sąrašas trumpesnis: džiugu sutikus tėvą, smagu gauti iš tėvo dovanų.

Daugumai žmonių nebuvo lengva kalbėti apie savo jausmus. Kai kurių išgyvenimai ir praėjus dešimčiai metų ar net ketvirčiui amžiaus vis dar stiprūs ir skausmingi. Tai liudija, kaip smarkiai vaikas įtraukiamas į problemišką šeimos situaciją. Būdami priklausomi nuo tėvų, vaikai neatskiria tėvų problemų ir savo problemų, ir šeimos problemos gali tapti vaiko problemomis.

Rūta, 30 metų. Tėvai išsiskyrė, kai jai buvo 10 metų.

„Jei su tėvais kažkas netvarkoj – vadinasį, ir su manimi netvarkoj“.

Vaiko padėtį skyrybų metu ypač apsunkina tai, kad jie beveik nieko nežino apie numatomus pasikeitimus šeimoje. Visi tiriamieji sa-

kėsi nebuvo kaip nors informuoti, orientavosi pagal nuogirdas (1 atv.), turto dalybas (1 atv.). Vienoje šeimoje sūnui buvo paaiškinta, kad „tėvas jį paliko“, kitoje, kad „išvažiuojam į svečius“. Dėl nežinomybės sunkiau įveikti krizę. Juk nuo to, kaip aiškinamos vaikui skyrybos, priklauso, ką vaikas laiko atsakingą už skyrybas, ką kaltina iširus šeimai.

Mūsų tyrime dalyvavusių žmonių motinos daugiausia kaltino tėvą, beveik visada atsakomybę perkeldamos visai vyriškai giminei. Taip dažnai suformuojamas vyrams priešiškus, kurį moterys paskui gali jausti visą gyvenimą.

Rita, 28 metai. Tėvai išsiskyrė, kai jai buvo 10 metų.
„Žiūriu į vyrus kaip į antrarūšius“.

Danutė, 32 metai. Kai tėvai išsiskyrė, jai buvo 7 metai.
*„Sunku buvo bendrauti su berniukais paauglystėje, o ir dabar nemo-
 ku atleisti vyrui“.*

Nesuprasdami situacijos, vaikai gali sau prisiimti atsakomybę už šeimos suirimą.

Romas, 40 metų.
„Galvodavau, – už ką man taip? Kitos šeimos kaip šeimos, ir tėvelis geras, demokratiškas. Už ką man taip?“

Kai kuriems žmonėms klausimas, kas gi vis dėlto kaltas, kad šeima iširo, aktualus lieka visą gyvenimą, atsakymai keičiasi.

Rūta, 30 metų.
„Aš visą laiką kaltinau tik motiną, kad nesugyvenamas jos charakteris, bet kai pati ištėkėjau, pradėjau galvoti, kad ir tėvas darė kažką ne taip“.

Neišspręsta tėvų skyrybų situacija gali turėti ilgai trunkantį poveikį. Iš mūsų tiriamųjų 4 žmonės yra patyrę po dvejus skyrybas – tėvų ir savo. Ne visada galima išvesti tiesiogines paraleles, tačiau, atrodytų, jog hipotezė, kad skyrybos gali būti susijusios su tėvų skyrybomis vaikystėje, pagrįsta.

Rūta, 30 metų.

„Visiems apsiskelbiau, net iššaukiančiai demonstravau, kad mes su vyru jau išsiskyrę, nors buvo tik pirmieji svarstymai. Aš manau, kad mano skyrybos – tėvų skyrybų pasekmė”.

Apie persiduodančias tarp kartų skyrybas minima literatūroje, nors duomenų ir negausu. Vaikai modeliuoja tėvų tarpasmeninius santykius, ir „skyrybų vaikai” labiau linkę patys skirtis negu mirusių tėvų vaikai (Pope & Mueller 1976, 10, psl. 79). Vaikai, patyrę skyrybas, gali išmokti tai, kad prisirišimas prie žmogaus sukelia praradimo riziką (Hansen & Hill, 1964, 10, psl. 79).

Vilija, 28 metai. Kai tėvai išsiskyrė, jai buvo 10 metų.

„Tekėdama žiūrėjau, kad vyro šeima būtų gera, kad nebūtų iš išsiskyrusios, nes toks žmogus neturi stabdžių... Aš turiu stabdžius, nes man tai buvo labai skausminga, nė mintis apie tai neateina. Neįsivaizduoju, kad galėčiau išsiskirti”.

Po tėvų skyrybų vaikai susiduria su svarbia santykių su išėjusiuoju iš namų tėvu palaikymo problema. Tiesa, poreikio su tėvu bendrauti po skyrybų neįtętos merginos, kurios labai neigiamai vertina tėvą, ir skyrybos joms neatrodo tokios reikšmingos, kaip gyvenimas iki skyrybų. Tačiau dauguma vaikų susiduria su konfliktine situacija: nori bendrauti su tėvu, bet tuo gali įžeisti mamą; nori bendrauti su abiem tėvais, bet tėvai traukia kiekvienas į savo pusę, blogai kalba apie kitą. Vaikas pasidaro tarpininku šeimoje, potencialus buvusių partnerių sąjungininkas. Tėvai gali naudotis vaiku, norėdami psichologiškai apsaugoti arba sumažinti buvusio partnerio saugumą. Tokia situacija paprastai apibūdinama kaip ištikimybės konflikto situacija. Ištikimybės konfliktas – „skyrybų vaikų” distreso šaltinis. Konfliktas kyla, kai vaikas myli abu tėvus, bet bijo pasekmių, jei bus ištikimas abiem. Vaikas gali jausti nerimą, kaltę. Šią situaciją tenka įveikti visiems besiskiriančių tėvų vaikams, kurie prisirišę prie abiejų tėvų.

Penki mūsų tiriamieji skausmingai sprendė ištikimybės konfliktą. Trim atvejais motina draudė susitikti su tėvu, dviem atvejais nepagėdavo. Vienas vaikas susitikinėjo slapta važiuodamas į kitą miestą, vienas nutraukė santykius su tėvu, trys po susitikimų jausdavosi kalti.

Vilija, 28 metai

„Apie tai sunku buvo kalbėti grįžus, vyravo tylą namie, jaučiau, kad mamai tas nepatinka, jaučiausi lyg ką ne taip darau“.

Ištikimybės konflikto sprendimas – svarbi adaptacijos prie skyrybų sąlyga. Tačiau beveik neteko rasti šiai problemai skirtų tyrimų. Remiantis socialinio – kognityvinio vystymosi stadijomis, galima manyti, kad šis konfliktas bus didžiausias 6–8 metų laikotarpiu. Vėliau vaikai sudaro sąjungą su vienu iš tėvų, ir konfliktas mažėja. Paauglystėje gali arba mažėti, arba didėti (Buchan, 1991; 2).

„Skyrybų vaikai“ – nėra homogeninė grupė. Kiekvienam skyrybų patyrimas turi savą prasmę, skirtingai suvokiamas poveikis tolesniam gyvenimui. Tiriant skyrybų poveikį, sunku atskirti įvairius veikiančius faktorius ir gausybę kintamųjų. Interviu metu mes prašėme pačių žmonių įvertinti ir tėvų skyrybų poveikį jų tolesniam gyvenimui. Išryškėjo toks problemų spektras:

1. Atsitraukimas, nepasitikėjimas.

Vytas, 18 metų.

„Draugavau su mergina iš „geros“ šeimos, bet išsiskyriau, nes ji ne man „iš kito pasaulio“.

2. Hiperkompensacija.

Rasa, 34 metų.

„Noriu įrodyti tėvui, kokia gera gali būti mano šeima“.

Romas, 32 metų.

„Noriu įrodyti, ko vertas“. (Pasirinko tėvo profesiją ir sėkmingai dirba toje pačioje srityje).

3. Delinkventinis elgesys.

Rimantė, 22 metų.

„Nebuvo taisyklių, pasileidau, pradėjau vogti. Ir dabar dar vaikams būnu žiauri.“

4. Santykių su priešinga lytimi problemos.

Romas, 40 metų.

„Buvo daug nesėkmingų meilėje. Vos neatsisveikinau su gyvenimu. Nors kokį modelį kad būčiau matęs“.

Vilija, 28 metų.

„Sunku buvo bendrauti su vyrais, vengiau, užsidariau savo pasaulyje. Nemylėjau vaikų, kol nepagimdžiau pati.“

5. Psichosomatinės problemos.

Vilija, 28 metų.

„Kai pasiūlgdavau tėvelio, prasidėdavo baisūs skrandžio skausmai“.

Nurodyta ir viena pozityvi skyrybų išdava.

Giedrė, 18 metų. Tėvai išsiskyrė, kai jai buvo 12 metų.

„Dabar man nebebaisus skurdas. Anksčiau gaudavau, ką norėdavau, o dabar mokėsiu gyventi ir taip, ir taip“.

Taigi vaikystėje patirtos tėvų skyrybos gali turėti vaikams ne tik trumpalaikį, bet ir ilgalaikį poveikį, kurį žmogus jaučia visą savo gyvenimą. Naujus prisitaikymo tikslus kelia ištikimybės konflikto situacija. Patirtos tėvų skyrybos gali sukelti įvairius psichologinius sunkumus.

Tyrimų problemos

Skyrybų poveikis vaikui paprastai tyrinėjamas remiantis dviem modeliais: šeimos kaip sistemos (skyrybos – ribų iširimas, tėvų sąjunga su vaikais) ir skyrybų kaip konflikto (ištikimybės konfliktas ir jo pasekmės). Pirmųjų radome daugiau, o ištikimybės konfliktas mažiau tyrinėta sritis. Ankstesni skyrybų tyrimai smarkiai kritikuojami: juose neatskiriama tėvų mirtis ir skyrybos, į vieną tiriamųjų grupę patenka vaikai, kurių skirtingos šeimos istorijos (Furstenberg, 1984; 5). Be to, ne visada įvertinamas vaiko amžius, laikas po skyrybų. Nėra reakcijų į skyrybas tipologijos, dažnai aprašomi įvairiausi galimi poveikiai. Skyrybų tyrimus sunku palyginti tarpusavyje, kadangi įvairių autorių faktų rinkimo technikos skiriasi. Gal todėl neteko rasti tarpkultūrinių lyginamųjų tyrimų.

Kritikuojamas ir „uniforminis“ požiūris į skyrybų poveikį vaikui (Hezog & Sudia, 1973; 5). Autoriai siūlo verčiau analizuoti ne skyrybų poveikį bendrai, bet skirtingom aplinkybėm tarpusavyje veikiančių faktorių grupes.

Per pastaruosius 10 metų skyrybų poveikio vaikams tyrimo strategija patobulėjo. Tačiau pagrindinis klausimas išlieka – tiriant vaikus

tik po skyrybų, neaišku kokie jie buvo iki skyrybų, todėl sunku atskirti skyrybų ir kitų kintamųjų poveikį. Be to, vis dažniau pažymima skyrybų patyrimo vystymosi, prospektyvinių tyrimų būtinybę.

Kitas svarbus klausimas – tyrinėjant vaiko situaciją, svarbu ne tik įvertinti, bet ir sukurti pagalbos sunkioje situacijoje atsidūrusiems žmonėms sistemą.

Pagalbos sistema

Pagalba turėtų apimti praktinę (juridinę, finansinę, ect.) ir emocinę paramą tėvams ir vaikams. Tokią paramą gali garantuoti įvairios institucijos ir mokykla, suteikdamos vaikui stabilią, struktūruotą, šiltą aplinką, kompensuojančią namų praradimą (Hetherington 1982, Rutter 1979; 7). Labai svarbi giminių, draugų parama. Yra duomenų, kad išsiskyrusių šeimų vaikai, gyvenantys kartu su mama ir seneliais, geriau prisitaiko prie skyrybų, negu tie, kurie gyvena tik su mama (Kellam, Ensminges & Turner 1977; cit. pg. 7).

Savo tyrimu mes taip nagrinėjome pagalbos klausimą.

Atsakydami į klausimą, „ką tėvai darė, kad palengvintų vaiko situaciją“, 10 žmonių nurodė tam tikrus veiksmus. 7 žmonės tėvų veiksmus vertina teigiamai, nes padėjo jiems įveikti krizę. Tai: gyvenamos vietos, mokyklos pakeitimas (3 atv.), tėvas liko gyventi su šeima, kol dukrai sukako 18 metų (1 atv.), mama išnuomojo kambarį studentų šeimai, kad nebūtų vieni ir matytų gerą šeimą (1 atv.), atvirai papasakojo apie skyrybas po 10 metų (1 atv.), tėvas vežė dovanų (1 atv.). Sprendimas išvežti vaiką pas senelius (1 atv.) vertinamas prieštarinškai. Kiti 3 žmonės nurodė, kad motinos draudė bendrauti su tėvu, ir vertina tai neigiamai. 4 tiriamieji nieko apie tai negalėjo pasakyti. Jų situacijoje pagalba neatrodo reikalinga.

Skyrybų situacijoje vaikai gali jaustis užmiršti ir tėvų atstumti.

Vilija, 28 metų.

„Tėvai rūpinasi tik savimi, jiems atrodo, kad jų problemos tokios didelės, jog vaikui laiko nebelieka“.

Kiti žmonės prisimena nerimą dėl tėvų, rūpestį ir norą jiems padėti.

Giedrė, 18 metų

„Laikiausi dėl mamos. Gaila jos buvo. Vaikams lengviau, reikia tėvams padėti“.

Įsivaizduoti optimalią pagalbą sunku buvo ir patyrusiems skyrybas žmonėms. Tačiau iš pokalbių ryškėja, kad tai turėtų būti artimųjų dėmesys, „nežeidžiantis, neįkyrus“, „galbūt nauja veikla, padedanti užsiimti ir užsimiršti“.

Skyrybų metu atsiranda grėsmė vaiko psichinei integracijai ir raišai ir pagrindinis tikslas – ją įveikti.

Wallenstein [15] siūlo tokius įveikimo būdus: vaikas turi pripažinti šeimos lūžio realybę, išsilaisvinti nuo tėvų konfliktų ir distreso, susitaikyti su praradimais, įveikti pyktį ir savęs kaltinimą, susitaikyti su tuo, kad skyrybos – negrįžtamas procesas, ir siekti realistinių santykių. Tai ilgas ir sudėtingas įveikimo procesas, kuris vienam vaikui gali būti per sunkus.

Labai svarbu tyrinėti skyrybų problemą ir kurti psichologinės pagalbos modelius Lietuvoje, kadangi iki šiol beveik niekas nepadaryta, be to, skyrybų situacija Lietuvoje blogėja. Iš visų šiuo metu gyvenančių ir turinčių vaikų šeimų Lietuvoje 15% yra tik vienas iš tėvų, dažniausiai motina. Didžiausia dalis išsiskyrusių šeimų. Per pastaruosius 20 metų ištuokų gerokai padaugėjo. 1991 m. tūkstančiui gyventojų įregistruota 4,1, o 1992 m. –3,7 ištuokos. Vien 1992 m. po ištuokos 14 tūkstančių vaikų liko augti pas motiną [1]. Statistika prognozuoja, jog jei ir toliau bus tokia padėtis, pusė vaikų turės augti be vieno iš tėvų.

Išvados

Vaikų reakcijos į tėvų skyrybas įvairios, priklauso nuo vaiko amžiaus, subrendimo, lyties bei kitų faktorių. Skyrybos gali būti išgyvenamos ir kaip teigiamas, ir kaip neutralus gyvenimo įvykis. Skyrybų neigiamas poveikis vaikui ryškiausias ir dramatiškiausias tada, kai susidaro ištikimybės konflikto situacija. Tuo tarpu kitais atvejais, kaip rodo mūsų apklausa, skyrybos nesukelia skausmingų išgyvenimų. Skyrybų neigiamos pasekmės didesnės esant ištikimybės konflikto situacijai. Ištikimybės konflikto situaciją, jos poveikį vaikui reikėtų tyrinėti

plačiau. Kai vienas iš tėvų vertinamas labai neigiamai, skyrybų neigiamas poveikis mažesnis.

Skyrybų patirtis iškelia vaikui naujus adaptacinius tikslus. Neįveiktas stresas gali turėti ilgalaikes pasekmes. Kadangi Lietuvoje skyrybų daugėja, reikalinga atlikti išsamesnį tyrimą ir sukurti pagalbos sistemą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Zisnaire, L., Firestone, P. (1990). Factors associated with academic achievement in children following parental separation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60 (1).

2. Buchan, C. M., Maccaby, E. E. (1991) Caught between parents: adolescent's experience in divorced homes. *Child development*, 62, 1008–1029.

3. Calhoun, L. G., Selby, J. W., (1976). *Dealing with Crises*. Prentice Hall, Inc. Engelwood Cliffs, New Jersey, p. 144–147.

4. Ivanova E. Psichopatologinių sutrikimų atsiradimai ir gyvenimo įvykių rūšys. Dipl. d. V. 1993.

5. Furstenberg, F. F., Alison, P. D. (1984). How marital dissolution affects children: variations by age and sex. University of Pennsylvania.

6. Jouriles, E. N., Murphy, C. M., Farris, A. M., (1991). Marital adjustment, parent disagreements about child rearing, and behaviour problems in boys: increasing the specificity of the marital assessment. *Child Development*, 62, 1425–1433.

7. Hetherington, E. M, Stenley – Hagan, M. (1989). Marital transitions: a child's perspective. *American Psychologist*. Vol 44, Nb 2, 303–313.

8. Kalter, N., Plunkett, J. W (1984). Children's perceptions of the causes and consequences of divorce disputes. *Journal of American Academy of Child Psychiatry*, 23, 326–334.

9. Karalienė, M. (1993, balandžio 2 d.). *Demografinis Lietuvos portretas*, Lietuvos Rytas. Nr. 62.

10. Lewis, M. (Eds.) (1984). *Beyond the dyad*. Plenum Press, N. Y. and London.

11. Morgan, S. R. (1985). *Children in crises: a team approach in the schools*. Taylor & Francis, London and Philadelphia.

12. Oppawsky, J. (1981). The effects of parental divorce on children in West Germany: emphasis: from the view of the children. Everett, C. A.

(Ed) *The Consequences of Divorce; Economic and Custodial Impact on Children and Adults*. The Haworth Press, Ink. p. 291-304.

13. Oppawsky, J. (1991) Utilizing children's drawings in working with children following divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, vol 15 (3/4), 125-141.

14. Wallerstein, J. S. (1985) Children of divorce. Emerging trends. *The Psychiatric Clinic of North America*, 8, 837-855.

15. Wallerstein, J. S. (1986). Children of divorce: The psychological tasks of the child. Moos, R. H. (Ed.). *Coping with crises: an integrated approach*. Plenum press, N. Y., 35-48.

16. Wallerstein, J. S. (1983) Children of divorce: stress and developmental tasks. Garnezy N, Rutter M (Eds): *Stress, Coping and Development in Children*, N. Y., McGraw - Hill, p. 265-302.

17. Weitzman, M. Adair, R. (1988). Divorce and children. *The Pediatric Clinics of North America*, vol. 35, Nb. 6.

ON THE PROBLEM OF EFFECTS OF DIVORCE ON CHILDREN

M. DOVYDAITIENĖ

Summary

The present article describes the research on effects of parental divorce on children.

Retrospective study of effects of divorce on children was conducted. The results indicate that children reactions to parental divorce are emotional and physical distancing from the situation, hypercompensation, delinquent behavior patterns, problems of communication with oposit sex as well as psychosomatic reactions. However divorce can be experienced as positive or neutral life event. If a child evaluates parent negatively the negative effects of divorce seem to be less.

The most dramatically experienced effects on children are in loyalty conflict situation.